

Migracije naroda na području Bačke i Banata u 18. i 19. stoljeću

Zagorka Avakumović, Ljiljana Bubnjević

Bačka i Banat su od najstarijih vremena bili područje velikih migracija. Svaki pojedinačni val seoba kroz povijest, koji se kretao u svim pravcima, mijenjao je lice ovog područja. Tako tijekom 18. i 19. stoljeća na teritoriju Bačko-bodroške, Tamiške i Torontalske županije u valovima planske kolonizacije, grupno i pojedinačno pristižu prije svih Nijemci i Mađari, zatim Slovaci, Rumunji, Rusini, Hrvati, Židovi, Cincari, Romi i drugi narodi. Time ovo područje postaje jedno od etnički najmješovitijih u Evropi.

Nakon oslobođenja Bačke od Turaka diplomama cara Leopolda I. iz prosinca 1699. godine ponovo su uspostavljene srednjovjekovne županije Bačka i Bodroška. Bačka je obuhvaćala sjevernu, a Bodroška južnu polovicu bačke oblasti. Zbog spornog međusobnog teritorija i razgraničenja s Potiskom vojnom granicom (koja je razvojačena 1751. godine) nevelika Bodroška županija nije uspjela zaživjeti, nego je inkorporirana u Bačku županiju te ja na taj način zvanično postala jedna Bačko-bodroška županija. Tijekom 18. i prve polovice 19. stoljeća Bačko-bodroška županija obuhvaćala je cjelokupnu geografsku oblast Bačke, osim Šajkaške, koja je bila pod vojnom jurisdikcijom. Upravno je bila podijeljena na srezove i na svojem je području imala čak tri slobodna kraljevska grada: Novi Sad, Sombor i Suboticu, kao i povlašteni Potiski krunski distrikt.

Nakon protjerivanja Turaka i Požarevačkog mira 1718. godine cijelo područje Banata je pripalo Austriji. Na teritoriji tzv. Tamiškog Banata organizirana je vojna uprava koja je 1751. godine zamijenjena civilnom. Bečki dvor nije dugo dopuštao da se Banat priključi Ugarskoj, kako je to tražilo ugarsko plemstvo, već ga je stavio pod svoju vojno-komorsku upravu. Ugarski sabor je tek 1778.

Karta graničnih područja Austrije i Turske nakon mira u Karlovcima i Požarevcu 1718. godine. AV, F.373, 1

uspio u svojim nastojanjima da Tamiški Banat pripoji Ugarskoj. Na većem dijelu Banata ustrojene su tri županije: Krašovska, Torontalska i Tamiška, dok su južni dijelovi ostali pod Vojnom granicom do njezina ukidanja 1872. godine. Kao posebna pravna oblast na teritoriji Banata osnovan je 1774. i Velikokikindski privilegovani distrikt s 10 naselja.

Poslije dugotrajne turske vlasti, ratova i ustanaka, Bačka i Banat bili su gotovo nenaseljena područja s rijetkim i opustjelim naseljima pa se brzo pojavila potreba njihovog naseljavanja, u početku motivirana vojnim i strateškim razlozima, a zatim i ekonomskim potrebama. Pri izboru kolonista, u obzir je uzimana njihova vičnost zemljoradnji, poznavanje zanata i drugih vještina, lojalnost, ali i želja vlasti za promjenom

etničkog i vjerskog karaktera ovih oblasti.

Ravnica Bačke oduvijek je bila privlačna za stanovništvo zbog plodnog zemljišta, pašnjaka, bogatih rijeka i lovišta. Međutim, prije izgradnje Velikog bačkog kanala krajem 18. stoljeća u nekim njezinim krajevima bilo je teško živjeti zbog močvarnog zemljišta i vodotokova, nepodesnog terena i štetne vegetacije. Pored toga, pustošenja i pljačke za vrijeme čestih ratova i ustanaka, promjene granica, bolesti i pošasti bili su uzrok stalnih migracija stanovništva i utjecali su na nestalnost staništa. U teškim prirodnim i društvenim okolnostima naselja su nastajala i nestajala, no i pored teških uvjeta za život planski se vršilo naseljavanje njemačkog stanovništva.

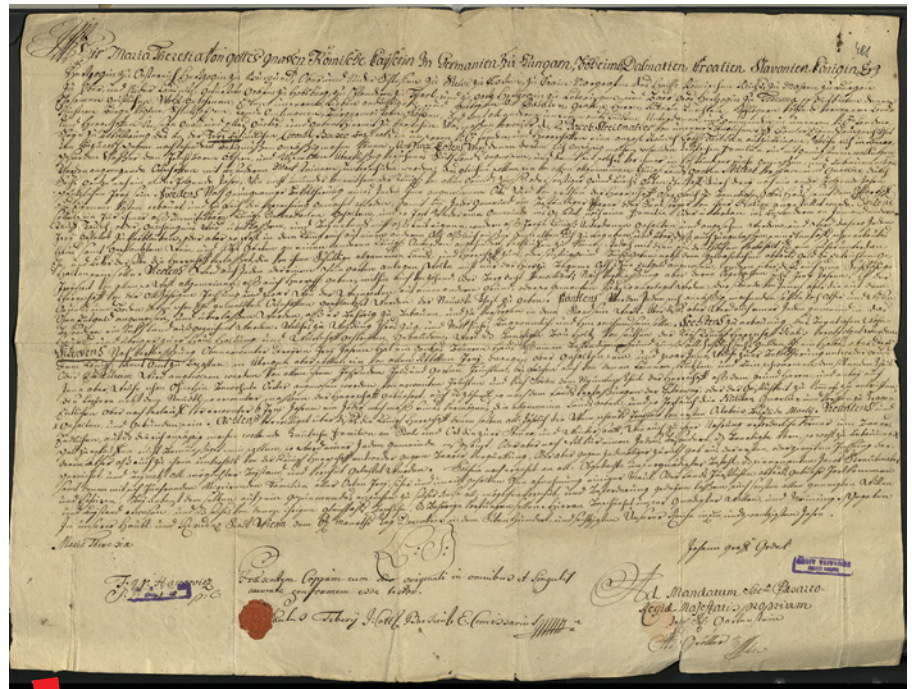

Po preuzimanju vlasti na teritoriju Bačke 1699. i uspostavljanju županijske administracije, Bečki dvor je županijsku razinu vlasti prepuštao mađarskom plemstvu, koje je držalo vlast i u onim županijama u kojima je mađarskog življa bilo malo. Tako je bilo i s Bačko-bodroškom županijom, gdje je upravu kontroliralo mađarsko plemstvo doseљeno iz raznih krajeva.

Od većeg demografskog značaja u povijesti Bačke bilo je iseljavanje Srba graničara u Rusko carstvo, posebno nakon ukidanja Potisko-pomoriške granice 1751. godine, čime je u Potisju otvoren put za naseljavanje Mađara. Pored Srba, u Rusiju se iseljavalo i brojno njemačko stanovništvo s teritorije Bačke. Na demografske prilike značajno su utjecali pojava i širenje različitih bolesti među stanovništvom, koje su ponekad poprimale razmjere epidemija.

Migracije stanovništva utjecale su i na materijalno i kulturno uzdizanje urbanih zajednica u Bačkoj, u prvom redu Novog Sada, u kojem značajnu ulogu igraju trgovačke zajednice Židova, Cincara i Armenaca. Trgovina ima veliki utjecaj ne samo na ekonomski napredak određenih sredina, već i na prožimanje kultura, a jednako tako i poznavanje zanata, školovanje te različita poslovna kretanja.

Kao i Bačka, tako se i Banat prelaskom u ruke Austrije planski naseljava i preuređuje. Usporedo s naseljavanjem stanovništva provodila se i izgradnja kanalizacijske mreže, putova i mostova, pa se Banat od močvarne postepeno preobražava u privlačnu oblast za stanovanje. Pored toga što su naseljavana postojeća, depopularizirana mjesta, osnivana su i nova naselja. U prvim desetljećima 18. stoljeća kolonizacija Banata imala je pretežno njemački karakter, tj. planski se naseljava katoličko stanovništvo,

Proglas carice Marije Terezije za vrbovanje kolonista za Bačku. AV, F. 2, 1760/247

prvenstveno Nijemci. Međutim, i u tom razdoblju kao i kasnije, na tom su području naseljavani i drugi narodi: Mađari, Srbi, Slovaci, Česi, Cincari, Grci, Armenci, Židovi, Bugari, Talijani, Francuzi i Španjolci. Pored planskog naseljavanja na području Banata odvijale su se i druge migracije i kretanja stanovništva, ponekad samo privremenog karaktera, bez bitnog utjecaja na etničku strukturu. Takve su migracije stanovništva iz jednog mjesta u drugo u potrazi za plodnijim zemljištem, migracije uzrokovane trgovinom i sl.

Područje Banata nije samo naseljavano, nego se provodilo i iseljavanje stanovništva, i to s teritorije jedne županije na druge, na teritorij Vojne granice, u Rusko carstvo itd. Ta iseljavanja nisu bila masovna, svakako ne takvog obima da bi bitno uticala na promjenu etničke strukture. Iseljavanje stanovništva uglavnom je bilo uzrokovano neplodnim zemljištem, prevelikim poreznim opterećenjima, izbjegavanjem regrutacije i sl.

Svjedočanstva o migracijama stanovništva na teritoriju Bačke i Banata mogu se pronaći u gradivu arhivskih fondova Bačko-bodroške (fond 2), Tamiške (fond 10) i Torontalske županije (fond 11) Arhiva Vojvodine u Novom Sadu. Svojim opsegom, sadr-

žajem i značajem navedeni arhivski fondovi ističu se među brojnim fondovima i zbirkama koji se čuvaju u Arhivu Vojvodine i kategorizirani su kao kulturno dobro od izuzetnog značaja. Dokumenti koji se nalaze u županijskim fondovima, pisani pretežno na latinskom, zatim na mađarskom i njemačkom, a manjim djelom i na drugim jezicima, nastali su radom županijske administracije i predstavljaju svjedočanstva iz najrazličitijih sfera života. U predmetima iz ovih fondova sačuvani su podaci o načinu i uvjetima kolonizacije, mjestima u koja su dolazili kolonisti, osnivanju novih naselja za koloniste, itd. ■

Tabelarni popis 35 njemačkih kolonista doseljenih na prazne zemljišne sesije u Velikom Bečkereku. AV F. 11, 1785/1830